

OPRAŠTANJE i/ili ZABORAVLJANJE

Priredile:
Zorica Kuburić
Ana Zotova
Ljiljana Ćumura

CEIR, Novi Sad, 2019

OPRAŠTANJE
i/ili
ZABORAVLJANJE

Zbornik radova

Privedile:

Zorica Kuburić

Ana Zotova

Ljiljana Čumura

CEIR
Novi Sad, 2019.

OPRAŠTANJE i/ili ZABORAVLJANJE

Zbornik radova

Izdavač

Centar za empirijska istraživanja religije

Za izdavača

prof. dr Zorica Kuburić

Centar za empirijska istraživanja religije

Recenzenti

prof. dr Đuro Šušnjić

prof. dr Milan Vukomanović

prof. dr Rastko Jović

Priredile

prof. dr Zorica Kuburić

msr Ana Zotova

msr Ljiljana Čumura

Fotografija na koricama

Ljiljana Čumura, Detalj sa tvrđave Sv. Elmo, Valeta, Malta

Prelom teksta

Slobodan Blagojević

Štampa

„Čigoja štampa“ Beograd

Tiraž

300 primeraka

Novi Sad, 2019.

ISBN 978-86-84111-02-1

Izdavanje ove publikacije omogućilo je:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

SADRŽAJ

НИКОЛА ЗОБЕНИЦА УМЕСТО IN MEMORIAM-а АКАДЕМИКУ ПРОФ. ДР ВЛАДЕТИ ЈЕРОТИЋУ	7
БОЈАН ЈОВАНОВИЋ ОПРАШТАЊЕ И РАЗЛИЧИТЕ ВРСТЕ ЗАБОРАВА	9
МИЛОШ М. ВЕСИН ОПРАШТАЊЕ И/ИЛИ ЗАБОРАВЉАЊЕ - ХРИШЋАНСКО ЛИЦЕ ОПРАШТАЊА	23
МИЛОШ ЈЕЛИЋ ХРИШЋАНСТВО И ХРИШЋАНИ ИЗМЕЂУ ОПРАШТАЊА И ЗАБОРАВЉАЊА	61
ZORICA KUBURIĆ МОЖЕ ЛИ ЖЕНА ДА ЗАБОРАВИ И ОПРОСТИ - Abortus kao етички, политички и практични problem.....	67
СРЂАН Н. КАШИКОВИЋ ОПРАШТАЊЕ У НОВОМ ЗАВЕТУ	83
VANJA ŠTERANOVIĆ STAROZAVETNI MOTIV JOSIFOVOG PRAŠTANJA.....	95
ALEKSANDAR S. SANTRAČ УМЕТНОСТ (РО)МИРЕНЈА: ОПРАШТАЊЕ И ИСПРАВНО СЕЋАЊЕ.....	111
СРЂАН СИМИЋ ГРЕХ И ПОКАЈАЊЕ У КУРАНУ	127
ЗОРАН МАТИЋ О КУЛТУРИ ПРАШТАЊА И СЕЋАЊА	137
DANIJELA GRUJIĆ ЕТИЧКИ СМИСАО ОПРАШТАЊА И ЗАБОРАВЉАЊА.....	151
TANJA TODOROVIĆ ТЕЛО КОЈЕ РАМТИ И УМ КОЈИ НЕ ЗАБОРАВЉА.....	165
BERNARD HARBAŠ НЕПРИЈАТЕЉ КАО КОНСТИТУТИВНИ ДРУГИ СВАКОГ ПРИЈАТЕЉСТВА	181
ДАРКО НИКОЛИЋ УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЗАБОРАВА И ОПРАШТАЊА	189
СНЕЖАНА ЈОКСИМОВИЋ СОЦИЈАЛНО-ПСИХОЛОШКЕ ОСНОВЕ ОПРАШТАЊА И ЗАБОРАВЉАЊА	199
ZLATIVORKA PEROV MOMČINOVIĆ PROCESI POMIRENJA U BOSNI I HERCEGOVINI I NEMAČKOJ POKUŠAJ JEDNOG POREĐENJA	209

MILANA LJUBIČIĆ	
DRUŠTVENI KONTEKST KAO OKVIR RETRAUMATIZACIJE I ISCELJENJA ŽRTAVA KOLEKTIVNE TRAUME	225
VLADISLAVA GORDIĆ PETKOVIĆ	
METAFORA KAO TRAUMA, TRAUMA KAO METAFORA: JEZIK SEĆANJA I OPRAŠTANJA U POSTJUGOSLOVENSKOJ PROZI.....	245
GORDANA TODORIĆ	
PROBLEM BIBLIJSKOG KANONA I NJEGOVE METASTABILNE PRODUKTIVNOSTI	255
JULIJANA KOJIĆ	
MOTIV OPROŠTENJA U NARODNOJ PESMI BANOVIĆ STRAHINJA ..	265
MIROSLAV KEVEŽDI	
ŠTA JE POTREBNO ZA OPRAŠTANJE? Istraživanje motiva opraštanja u romanu Panonska neman Mikole Šante.....	277
МИЛОШ П. ДИМИЋ, НИКОЛА ЗОБЕНИЦА	
DAMNATIO MEMORIAE - ПРЕГЛЕД, МОГУЋНОСТИ И ИЗАЗОВИ „КАЖЊАВАЊА ЗАБОРАВОМ“	295
LJILJANA ČUMURA	
OPRAŠTANJE U RESTORATIVNOJ PRAVDI	307

TABLE OF CONTENTS

NIKOLA ZOBENICA	
INSTEAD OF IN MEMORIAM TO ACADEMIC VLADETA JEROTIC	7
BOJAN JOVANOVIĆ	
FORGIVENESS AND DIFFERENT TYPES OF OBLIVION	9
MILOŠ M. VESIN	
FORGIVENESS AND/OR FORGETTING	
– THE CHRISTIAN FACE OF FORGIVENESS	23
MILOŠ JELIĆ	
CHRISTIANITY AND CHRISTIANS BETWEEN FORGIVENESS AND	
CONDONATION	61
ZORICA KUBURIĆ	
CAN A WOMAN FORGET AND FORGIVE	67
SRĐAN N. KAŠIKOVIĆ	
FORGIVENESS IN THE NEW TESTAMENT	83
VANJA STEPANOVIĆ	
THE OLD TESTAMENT MOTIVE OF JOSEPH’S FORGIVENESS	95
ALEKSANDAR S. SANTRAČ	
THE ART OF RECONCILIATION:	
FORGIVING AND REMEMBERING RIGHTLY	111
SRĐAN SIMIĆ	
SIN AND REPENTANCE IN THE QURAN	127
ZORAN MATIĆ	
CULTURE OF FORGIVENESS AND REMEMBRANCE.....	137
DANIJELA GRUJIĆ	
ETHICAL ASPECT OF FORGIVING AND FORGETTING	151
TANJA TODOROVIĆ	
BODY THAT REMEMBERS AND MIND THAT DOES’T WANT TO	
FORGET	165
BERNARD HARBAŠ	
ENEMY AS THE CONSTITUTIVE OTHER OF EACH FRIENDSHIP	181
DARKO NIKOLIĆ	
CAUSES AND CONSEQUENCES OF OBLIVION AND FORGIVENESS..	189
SNEŽANA JOKSIMOVIĆ	
SOCIAL-PSYCHOLOGICAL BASIS OF FORGIVENESS AND	
FORGETTING	199
ZLATIBORKA POPOV MOMČINOVIĆ	
THE PROCESSES OF RECONCILIATION IN BOSNIA AND	
HERZEGOVINA AND GERMANY – AN EFFORT OF THE	
COMPARATION.....	209

MILANA LJUBIČIĆ	
SOCIAL CONTEXT AS A FRAMEWORK OF RETRAUMATIZATIONS AND VICTIM'S OF COLLECTIVE TRAUMA HEALING.....	225
VLADISLAVA GORDIĆ PETKOVIĆ	
METAPHORS AND TRAUMAS IN THE LANGUAGE OF MEMORY AND FORGIVENESS IN POSTYUGOSLAV FICTION.....	245
GORDANA TODORIĆ	
THE PROBLEM OF THE BIBLICAL CANON AND ITS METASTABLE PRODUCTIVITY	255
JULIJANA KOJIC	
MOTIF OF FORGIVENESS IN THE FOLK POEM BANOVIĆ STRAHINJA.....	265
MIROSLAV KEVEŽDI	
WHAT IS NEEDED FOR FORGIVENESS?	277
MILOŠ P. DIMIĆ, NIKOLA ZOBENICA	
DAMNATIO MEMORIAE. OVERVIEW, OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF „PUNISHMENT OF FORGETTING“	295
LJILJANA ČUMURA	
FORGIVENESS IN RESTORATIVE JUSTICE	307

Уместо *In memoriam*-а академику проф. др Владети Јеротићу

Сам наслов овог текста говори у прилог томе да сећање на професора Јеротића изгледа другачије у односу сећања на друге људе који су оставили трага у срединама у којима су живели, међу људима са којима су живели. Овакви текстови се и пишу да би се сећање на преминуле одржало што дуже, јер „човек живи док живи сећање на њега“. Дубоко сам уверен да ће у случају професора Јеротића величина његове улоге у животу његових поштовалаца, остати у „најмању руку“ – трајно.

Реч „трајање“ најбоље карактерише његов живот, али и заоставштину која се огледа не само у књигама, уџбеницима, зборницима него и његовим мудрим и одмереним речима које су његова предавања, на сву срећу сачуваним на интернету, претварала у својеврсно уточиште од трагике и логике времена у којем живимо. Сада увиђамо да су та предавања била и више од уточишта, она су постајала, на тих пар сати, својеврсне Платонове академије. „Тихи човек у бучној земљи“ је једноставно пријао људима, одговарао је њиховим хтењима, знао да се постави изнад њихових жеља и подари им много више него што су очекивали. Његова величина се поред мудрости и образовања највише огледала у способности да никога не осуђује и одбацује и да говорећи врло једноставно успе људима да растумачи њихову свакодневицу и да им да једноставне одговоре на питања која су их можда и годинама мучила. Људима скромног образовања учинио је блиске Кјеркегора, Фројда, Јунга, Николаја Велимировића, Шопенхауера и многе друге цитирајући их, извлачећи из њиховог дела оно најбоље и најумније, саопштавајући то на крајње једноставан начин. Цинизам, подсмех и ниподаштавање никада нисте могли да чујете у његовим наступима, учио је своје слушаоце да морају, да би разумели поднебље и време у којем живе, да подједнако читају Свете књиге свих религија, притом увек правећи компарацију и истичући сличности међу онима који су и заборавили колико су међусобно слични или једноставно то себи никада нису желели признати.

Аутор ових редова присуствовао је многим професоровим предавањима, од којих му се највише у сећању урезало једно на Шумарском факултету када је амфитеатар факултета био препун, те су орга-

низатори отворили једну од суседних слушаоница у коју су за катедру поставили звучник повезан на микрофон у који је говорио професор. И у тој слушаоници је било много оних који су остали стојећи. Неколико пута чуле су се опаске како је „много почео да се понавља“. Луцидан као и увек мудро је и сталожено одговорио на те опаске „да је, захваљујући свом дугогодишњем искуству предавача научио шта је оно што се слушаоцима мора неколико пута поновити, не да би запамтили, него да би научили, а поготово Србима који увек чују само оно што воле да чују“, том приликом су се чак и они најгласнији насмејали. Умео је да критикује, износећи критику кроз анегдоту, параболу, служећи се на тај начин маниром којим су се служили и други великани попут њега. На тај начин умео је да забави слушаоце истовремено остављајући на њих дубок траг. Био је један од последњих предавача на овим просторима на чијим предавањима би се људи после четрдесет и пет минута почели удубљивати у изговорено, уместо како то обично бива на другим предавањима – обрнуто. Иако свестан свог знања увек је био дисциплинован у односу на термин који му је дат да говори исказујући поштовање према слушаоцима. Личним ангажовањем, сведочењем вере у најбољем смислу те речи људима је пружао наду, доказујући, личним примером да време у ком живимо може бити време доброте и љубави, али да то зависи од њих самих, јер „време чине људи“.

Када се аутор ових редова пролећа 2018. године чуо са њим, желећи да га позове да одржи једно предавање студентима правног факултета, одговорио је крајње озбиљно да је време „да се крене“, али је опет у свом маниру наставио да ће ако му здравствено стање дозволи „на јесен одржати једно предавање које би било адекватно младим људима који се спремају да одлучују о судбини других“. Предавање на правном факултету није одржано, али је професор начином свог одласка одржао важну лекцију о скромности, љубави и међусобном разумевању, те је дао лични пример који иде у прилог оном његовом чувеном размишљању о „човековом усавршавању после смрти“. Испунила му се последња жеља изговорена једне зиме у Будимпешти – „живео је тако да када је умро цели свет је плакао, само се он радовао“.

Никола Зобеница

ОПРАШТАЊЕ И РАЗЛИЧИТЕ ВРСТЕ ЗАБОРАВА

Резиме

Полазећи од психосоматских сазнања о јединству душе и тела као и од чињенице да је заборав само дубља форма памћења, аутор разматра феномен опраштања као људски чин који са ауторитетом културе има за циљ да епизодијско памћење везано за непријатно, трауматично искуство трансонује у семантичко меморисање ослобођено неадекватној емоционалној набоји. Тај циљ је истовешан коначном исходу и природној процеса заборава, јер уколико се осветољубивост и обавеза освете као светио чина не преносе на будуће генерације, помирење између постојама некад завађених припадника етничких или националних заједница настаје као резултат ипак природној заборављања узрока њихових сукоба.

Кључне речи: природа, култура, освета, памћење, опраштање, заборав.

Дуге историје и још дуже прошлости, која сеже до понашања неких животињских врста², опраштање је у традиционалној култури постојало као обредно помирење завађених. Умиром крви престајао је ланац крвне освете, а у време Божића, обичајем „прочка“ чланови породице су међусобно једни другима опраштали учињене грехе. Такође су владари, државници и владе помиловањима и амнестијама, на основу законских могућности, практиковали ове секуларне видове опраштање. За разлику од помиловања као акта којим председник државе ослобађа одређено лице од кривичног гоњења или извршења казне, амнестијом као актом законодавног тела, Народне скупштине, се неодређен број лица за одређено кривично дело, на пример учесника у побуну, ослобађа од гоњења или кажњавања. Међутим, ово формално правно опраштање не значи и психолошко разрешење односа између жртве и насилника, јер само појединац коме је нанета штета или учињено неко зло може да опрости починиоцу тог злодела.

1 jovanovic.b@gmail.com

2 Познато је, наиме, да након немилосрдне борбе за вођу чопора, побеђени вук признаје пораз тако што се потчињава победнику потурајући испод његових чељусти свој врат. На спремност побеђеног да се жртвује, победник само подиже главу и снажним завијањем огласи да је борба завршена и да као предводник чопора опрашта свом супарнику дарујући му живот.

Предмет опраштања подразумева, дакле, шире значење односа према огрешењу о постојеће законе, друштвена правила и моралне принципе. Док, на пример, поменуто секуларно опраштање, у виду помиловања и амнестије, подразумева ослобађање од казне због кршења постојећих закона, опроштај се може тражити и због покајничког признавања грехова који нису у домену учињеног већ помишљеног и грешних узнемирујућих мисли.

Сложеност феномена опраштања у контексту памћења и заборављања обавезује на одговарајући приступ који претпоставља и досадашња искуства у овој средини везана за његово промишљање и осветљавање. О његовом значају константно се писало у нас у оквиру теолошких расправа, а његово практиковање у оквиру цркве и тајне исповедања и покајања потврђивало је значај хришћанске етичке принципијелности. Међутим, животна прагматичност релативизовала је тај значај који је друштвено и културно маргинализован у време комунистичког поретка у којем није било могућности да се јавно говори, а камо ли да се спроведе у живот начело опраштања.

Политика опраштања

Кратко подсећање на бављење овом темом у нас, у контексту сегмента културног искуства, указује на могућности и домете њеног поимања. Идеолошка вера у исправност начина успостављања комунистичке власти, обележене масовним злочинима над цивилима, грађанима и интелегенцијом, о чему говори и утврђена чињеница да је више од 60 000 убијено под оптужбом сарадње са окупатором и проглашавања класним непријатељем, створила је подвојеност у народу и да је свако ко би довео у питање комунистичку догму био друштвено и културно маргинализован. Тек са смрћу комунистичког диктатора, Јосипа Броза званог Тито 1980. године и потоњим распадом комунистичке идеологије могло је да почне да се говори о скривеним истинама и великим греховима нових власти, а у том контексту и о могућем опраштању и помирењу. Откривање страшних историјских истина, као што је и геноцид над Србима у Јасеновцу, успостављало је и другачију реалност од оне која је до тада важила. Кључни моменат у том контексту осамдесетих година 20. века представља одлазак тадашњег патријарха Српске православне цркве Германа у Јасеновац 1989, две године пре своје смрти, и његова из-

јава дата том приликом да можемо и морамо опростити, али не смемо заборавити учињени злочин. Будући да се сматрало да опраштање подразумева заборављање и да је памћење злочина и греха супротно чину опраштања, ова патријархова изјава се сматрала контрадикторном. Памћење зла као превентива од његовог могућег понављања чинило је, међутим, са становишта хришћанске етике, упитним опраштање.

Деведесете године двадесетог века су почеле у знаку покушаја разјашњења ове противречности опраштања и памћења, а прилог томе дао је и часопис *Источник* тематским блоком "Праштати, заборавити или се светити", насталим наком одржаног научног скупа са истом темом који је организовао овај часопис³. Имајући у виду разлику између ритуала као општег појма многих светих и профаних репетитивних активности и обреда као светог религијског чина, као и разлику између кајања и покајања, при чему се глаголско значење кајања означава недовршен, док је покајање завршен процес суочавања и признавања сопствене кривице и осећања грешности због конкретног огрешења о морална правила и кршење закона⁴, утврдили смо да праштање може бити ритуално, необавезно, док опраштање подразумева завршен процес и дефинисан, коначан однос према ономе који нам је кршећи морална правила и законе нанео штету или учинио зло⁵.

Обележавање 20-годишњице агресије НАТО пакта, организовано као централна комеморација жртвама овог напада, одржано је под слоганом: „Опростићемо ако будемо могли, заборавити само ако нас не буде“ 24. марта 2019. у Нишу. Доживљена као велика национална и људска траума, агресија НАТО пакта је то и остала након две деценије, па је овим слоганом истакнут критеријум вредновања овог догађаја и однос према њиховим актерима са становишта интереса грађана и државе као њиховог заштитника. Док је опроштај хипотетички чин који зависи од многих фактора, а један од најзначајнијих је и признавање злочина, покајање починилаца као претпоставке стварног поми-

3 У тему су објављена ауторизована излагања Владете Јеротића, Новице Милића, Бојана Јовановића, Петра Јевремовића, Игњатија Мидића, Жарка Требјешанина, Јована Бабића, Милорада М. Лазића, Енисе Успенски и Милана Дамњановића. Упор. Источник бр 10, лето 1994, 109-154.

4 В. Јеротић, „Кајање и покајање“, *Марко подвижник и групи оцлеги*, Ars libri, Београд, 1998, 131-135.

5 Б. Јовановић, „Праштање и опраштање“, *Љубав и опраштање*, Партенон, Ars libri, Задужбина Владете Јеротића, Београд, 2011, 145-172.

рења, памћење тог злочина је поистовећено са самим постојањем колектива и његовим идентитетом. Порука је да ће колектив памтити заувек тај страшни догађај и садашња генерација оставља у аманет својим потомцима да негују сећање на њега. Иако је успостављена сарадња са државама које су извршиле агресију на Србију, чини се да је она злочин опростила, али га њени грађани нису заборавили. Међутим, на основу реакције бројних појединаца, на наводни опроштај, јасно се истиче да народ није и никада неће опростити, али потреба државе да сарађује са НАТО пактом и земљама које су извршиле агресију, ствара формални привид о неком опраштању. У одговору на питање ко је опростио почињене злочине и ко има право да то учини у име недужно страдалих, јер за таква недела нема опроштаја, дошли смо, дакле, до политике опраштања и памћења злочина.

У том смислу је и скуп „Опраштање и / или заборављање“⁶, тематски одређен у форми двојаког значења алтернативно наведених везника „и“ и „или“. Са везником „или“ опраштање и заборав су у односу међусобне искључивости, чиме се сугерира да уколико се траума, доживљена неправда или учињено зло, препусти забораву, опроштај постаје излишан и непотребан. Природа заорава чини оно што није учинила култура опроштаја.

Уколико размотримо опраштање и заборав са везником „и“ између њих, онда ова релација упућује на чин опраштања који претпоставља и заборав. То је, дакле, онај врхунски хришћански принцип односа према другом који не поистовећује грех са грешником, прекршај и злочин са прекршиоцем и злочинцем, већ у ослобађању од негативног аспекта учињеног сагледава починиоца, независно од његовог покајања, без те негативне хипотеке.

Посебно значајна након великих ратних сукоба, када треба наставити живот у миру и помирењу, тема опраштања је увек актуелна и у нашем свакодневном животу који доноси многа искушења неправде и зла која људи међусобно чине. Разматран и истраживан, чини се да феномен опраштања и заорава није потпуно размотрен и проучен, јер је везан за онај аспект наше психичке и животне реалности који представља несвесну, слепу силу која нас вуче ка кршењу закона и моралних начела, јер иако знамо шта је добро, а шта зло, независно од

6 Међународна научна конференција у организацији Центра за емпиријска истраживања религије одржана 13-14 маја 2019. године у Београду, у Народној библиотеци Србије.

тог знања и упркос тежњи да чинимо добро чинимо неправду и зло⁷. Опростити партнеру његову превару или увреду, учињену због сопственог задовољства или нанету несвесно и нехотично, подразумева његово суочавање са учињеним, покајање и извињење због учињеног. Прелажење преко недела које је довело у питање дотадашњи партнерски или пријатељски однос, значи пристајање на некоректност, легализацију преваре и лажан однос.

Грех и грешник

У позно животно доба, када се праве животни биланси и своде рачуни са собом и са другима, долази се и до оцењивања сопствених поступака према другима, као и других према нама. Оно што смо учинили лоше добија значење огрешења и доживљава се као грех, па се у том билансном периоду они настоје поравнити, уравнотежити са добрим делима. Изразом покајања тежи се заслужити опроштај греха. Опроштај се може тражити од другог, али се пред собом то поравњање може извршити покајањем. Признавање, исповедањем, не само својих свесно учињених грехова, већ и оних несвесних, нехотичних није само ритуално кајање већ и искрено покајање које се исказује и потребом за испаштањем чији је циљ опраштање. Да ли можемо себи опростити оно што смо учинили, јер само ми знамо да смо могли и другачије да поступимо, а да смо тако учинили не би нанели штету другоме?

Опроштај за себе тражимо Бога, као Другог, који као инстанца наше комуникације са собом претпоставља и посредника, суперега, савест. што, наравно, није исто, али има идентичну функцију у односу према греху, као оном некохерентном садржају наше душе, који онемогућава њену целовитост, њену истинитост, у тренутку када заокружавамо свој овоземаљски животни пут. Будући да подразумева свест о кривици и греху, како починиоца, прекршиоца закона и моралних правила, тако и оног коме је учињена неправда, зло и нанета штета, опраштање је чин ослобађања греха. Међутим, опроштај је однос према почињеном неделу и огрешењу о важећа божја прави-

⁷ Euripid, Drame, knj. II, Matica hrvatska, Zagreb, 1920, 238. Ап. Павле, „Посланица Римљанима“, 7, 19. Нови завет, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1984.

ла, схваћеном као зло које има значење греха. Опраштају се греси, да би се комуницирало са грешником који има могућности, потенцијал да и сам превазиђе своје негативно искуство. Греси се ослобађају, да би грешник био слободан, па је зато и претпоставка тог ослобађања и помирења, покајање грешника, његово суочавање са грехом које он настоји да искупи, добрим делом. Премда су појединци и самовољно настоје да искупе своје грехе даривањем новчаних прилога цркви или подизање цркве покајнице, казном коју суд одређује према постојећем закону настоји се извршити од појединца присилно искупљење и компензација за штету коју је починио.

Хришћански образац

Ономе који не признаје своје грехе, негира извршени злочин и сматра да не мора да се покаје, јер је исправно поступао, томе не можемо ми опростити, али можемо поручити, попут Исуса са крста, да му опрости Бог јер не зна шта ради. Поставља се, дакле, питање: ко опрашта, да ли ми или Бог. „Оче, опрости им, јер не знају шта чине!“ једне су од последњих речи које изговара распети Исус, док римски војници који су извршили наређење бацањем коцке деле његове хаљетке (Лк 23, 34), односно доламу јер су остале хаљетке поделили (Јн 19, 23-24). Истичући да човек не треба да суди другоме човеку, већ да опрашта, Исус на Петрово питање колико пута треба да опрости своме брату који би згрешио и да ли је довољно да то учини до седам пута, одговара „Не велим ти до седам пута, него до седамдесет пута седам“ (Мт 18, 21-22). Значи 490 пута, што ће речи стално. И то је суштинска порука хришћанства да човек непрекидно треба да опрашта грехе другима.

У читавом низу Исусових гестова можемо видети како је принцип опраштања кључни принцип његовог учења, и основно начело хришћанске етике проистекло из божанске љубави. Када су му донели одузетог, Исус му је рекао да се не боји и да му се опраштају његови греси. Исус ово говори, јер је видео веру не само његову већ и оних који су били око његове постеље (Мт 9, 2). Међутим, када су на овај његов поступак неки од присутних књижевника помислили да он тиме хули на Бога, Исус их је, осетивши њихове помисли, запитао зашто зло мисле у срцима својим (Мт 9, 4), и зар нема ничег лакшег од опраштања (Мт 9, 5). Начин да се превазиђе тако тешко и сложено здравствено стање,

као што је одузетост, је да се оно олакша, поједностави и упрости. Зато је опроштај једини пут душевног исцељења, а када се то зна онда нема ништа лакше него рећи опраштају ти се греси или устани и ходај. Када је Исус рекао одузетом устани и иди дому своме, овај то и учини (Мт 9, 6-7), што се сматра једним од многих Христових чуда. Исус упозорава да има власт на земљи и да он као, као син Божји, опрашта грехе, што је и образац понашања за људе. Ослобођен својих грехова, болесник је оздравио, али ово Исусово чудо опраштања може се тумачити и као потврда виталне моћи оног који опрашта. Истраживања су показала да онај који може да опрашта исказује свој емоционални капацитет и имунолошком моћи у односу на претећа животна и здравствена искушења. Ослобађа се негативитета не само починилац недела, већ и жртва.

Безусловно опраштање као хришћански и божански принцип тешко је примењив у свакодневном животу људи. Опраштајући грехе на описан начин и с таквом лакоћом могао је само Исус Христос. Иако је тим гестом указивао људима да и они тако чине, показује се да они то не могу и да не само да није лако рећи: „опраштам ти – грехе“, већ уколико се то и каже да је веома тешко то и учинити, односно стварно опростити. Препрека на том путу опраштања, који је утврдио Исус казавши да је он пут и истина и живот и да само онај ко прихвати његово учење може доћи до његовог оца (Јн 14, 6), је онај стари непреображени пагански човек који памти зло и настоји да га врати. Латентна осветољубивост је препрека која не допушта да се пређе преко доживљене трауме и учињеног као да се ништа није догодило. Зато је лако рећи, можда и више од 7 пута седамдесет, и необавезно праштати, при чему се памти учињена неправда и зло, а веома тешко опраштати што подразумева искрено ослобађање свог негативета према другом као узрочнику доживљене трауме.

Међутим, свако појединац је у својој индивидуацији и обожењу на путу ка Богу, па зато оно што је примерено и могуће Богу није и човеку који еволуира и развија представу о Богу. На том путу он постепено прихвата и усваја божанска начела. Беспоговорно опраштање злочинцима који тај чин доживљају као слабост оних који им се не могу супротставити и понављају своја недела, попут психопата, отвара питање опроштаја без покајања и преображаја. Само велика вера у Бога коме се препушта да својом вољом регулише и овоземаљски живот људи може и да безусловно опрашта. Љубав је основа опрашта-

ња јер претпоставља емоционални капацитет за слободно превазилажење негативитета. Радикални вид такве могућности је љубав према непријатељу, трпљење као спас, окретање и другог образа након примљеног шамара. Уколико се има љубави, онда треба имати и разумевање управо за такве појединце који не могу да опросте, а који и кад опросте, однос праштају, али не и опраштају, не могу да забораве.

Епизодичко и семантичко меморисање

Феномен опраштања сагледан у контексту заборава не може се адекватно разумети без увида у психолошку сложеност памћења које се са становишта искуства и доживљаја као информације тумачи као процес њихове рецепције, задржавања, односно усвајања и обрађивања. Тај проце се одвија у више етапа да би меморисана информација постала стабилна. За разлику од краткотрајно нестабилних меморисаних садржаја, дуготрајно се ти садржаји консолидују и учвршћују, али се зависно од доживљаја та стабилност може пореметити, па у чину присећања запамћена и фиксирана информација постаје нестабилна, односно враћа се у стање из којег треба опет да се ћелијски реконсолидује да се не би заборавила.

Имајући у виду трајање меморисаног садржаја, краткотрајно и дуготрајно памћење се и разликовало у односу на припадање примарној, односно радној и дуготрајној меморији. Међутим, овај модел је напуштен и усвојен процесуални у којем је назначена разлика између експлицитне и имплицитне меморије⁸. Настојећи да разумемо процес кодирања и преобликовања негативног искуства, које је предмет опраштања, битна је и разлика између вербалног, семантичког и емоционалног и њиховог свесног и несвесног памћења. С обзиром на то да се вербално и семантичко памте свесно, емоционално се меморише несвесно, па је тај дубински аспект емоционалног памћења и егзистенцијално значајнији за појединца у односу према другом, као узрочнику његове трауме. Евоцирање трауме значи њено поновно оживљавање, због чега се појединац узнемири и потресе, али су ти покрети усмерени ка самоисцељењу и овладавању непријатним искуством. Зато и зависи првенствено од степена изграђености његове личности да ли ће

⁸ K. Glaskin, „Dreams, memory and ancestors: creativity, culture and science of sleep“, *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 17, Issue 1 march 2011, 51.

траума да преовлада појединцем, да поремети његов уобичајени живот, или ће он да успостави контролу над њом. Опраштање је начин ослобађа од те присиле негативитета природно усмерене ка осветољубивости. То је уједно и питање креативности, да ли евокацијом може да се сублимише, да поновни доживљај стави у функцију јачања ега или ће се под снагом трауме бити у њеној власти.

Осим процедуралног меморисања, свесног учења неке вештине, овладавања знањем или језиком, до степена да се научено исказује несвесном, аутоматизованом реакцијом, постоји памћење свакодневних непредвидивих догађаја, пријатних и непријатних, које има епизодички карактер и временско-просторно одређење. Од овог разликује се семантичко памћење информација које су најпре имале епизодички карактер, а онда постале носиоци општег знања, значења речи и појмова, граматичких правила, и везано је за функционисање језика.

Будући да је трауматично искуство предмет опраштања, свако негативно искуство је информација која се психосоматски меморише и зависно од односа према њој задржава и обрађује. Јединство наше душе и тела, потврђује психосоматика својом дијагностиком и терапијом⁹. Показује се да се све наше болести, било да имају психолошки узрок манифестују и телесно, као и што се и телесни узроци невоља исказују психолошки. Трудећи се да упамтимо и меморишемо оно што сматрамо битним за наше постојање, памтимо и спонтано, несвесно, без жеље да то чинимо. Тај процес се одвија независно од наше воље, а примарни облик тог начина меморисања је телесно памћење. Наше тело памти позитивна и негативна искуства, и на основу њих реагује често нагонски у циљу самоодржања. Те реакције добијају и симболичку форму, па осим свог свесног изражавања, говором тела ми се изражавамо и несвесно¹⁰. Ово несвесно искуство телесног памћења, треба да имамо у виду када говоримо о тежњи за забором, јер је психолошки немогуће заборавити велике и трауме.¹¹

9 Започетим тридесетих година, истраживањима у овој области највећи су доприноси дали тадашњи психоаналитичари Франц Александар, Макс Шур и други.

10 Страх од змије је несвесни и наше нагонско реаговање у сусрету с овим гмизавцем има архетипску дубину. Упор. Б. Јовановић, „Симболика змије у народној традицији балканских Словена“, зборник радова Заједничко у словенском фолклору, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2012, 369-377.

11 Успешним санирањем прелома неке кости у време детињства, човек одрастајући и заборави на то што му се некад догодило, али у позно доба, јавља се повремено неки благи

С обзиром на то да је заборав процес који је супротан памћењу, он се и одвија након памћења које је изложено нормалном природном процесу промена током старења, али и патолошким променама¹². Однос према доживљеној трауми као предмету опраштања њеном узрочнику, односно починиоцу претпоставља најпре овај природни процес препуштања забораву, времену које бришући такве трагове - информације лечи трауме. Психолошки то и изгледа реално, јер уколико се траума не пренесе на следећу генерацију и не остане упамћено зло, онда наследници заборављеног болног искуства немају мотив да опраштају не само починиоцима зла него и њиховим потомцима. Злочини које су некадашњи освајачи починили, после више генерација и временске дистанце према трауми, не постављају питање опраштаја као претпоставке за нормалну комуникацију између њихових потомака. Страшни догађаји се историјски памте, али то памћење није сметња за данашњу сарадњу између припадника народа који су некад међусобно ратовали. У контексту природног процеса, можемо видети како епизодијско постаје семантичко памћење.

Уколико се не негује осветољубивост као обавеза враћања зла и трауматично искуство се не преноси са генерације на генерацију, онда се временом неутралише негативна емоција проузокана трагичним догађајем. Политика тежи да немогуће учини могућим. Међутим, уколико се то чини без битних претпоставки, онда се након одређених поступака показује неодрживост учињеног. Искуство са југословенском политиком „братства и јединства“ доказује да је потискивање размера извршеног тоталног геноцида над Србима током Другог светског рата у НДХ, да би се амнестирали масовни хрватски злочинци, била темпирана бомба која је експлодирала у тренутку када је обнављањем усташке државе деведесетих година 20. века Србима опет запређено националним страдањем. На примеру препуштања забораву и највећих националних траума, као што је геноцид Срба у НДХ, види се да је дугогодишње потискивање потрајало могло је да доведе и до присилног заборава. И да није започет процес да се на истоветним усташким идеолошким основама обнови независна Хрватска држава почетком деве-

бол на том месту који га потсети на доба у којем је доживео ту трауму. Тело памти и потсећа нас на догођено.

12 Попут сенилне деменције (склерозе), али и амнезије које се односи на тзв. епизодичко памћење.

десетих, праћен неизоставним расистичким и шовинистичким односом према Србима, можда би геноцид и био, ако не потпуно, онда појединачно препуштен табору. Питање је у каквом би се облику јавило када би се сећањем обновила траума. Са друге стране виде се последице дугогодишњег неговања осветољубивости у Хрватској према Србима, који су проглашени агресорима, а њихово протеривање са овог подручја се слави као највећа ратна победа Домовинског рата, и постајући део националног идентитета, исказује се као сметња у помирењу без обзира на све политичке, културне и индивидуалне иницијативе да се превазиђе негативно историјско искуство.

Суочавамо се, дакле, са политиком и психологијом опраштања које у социокултурној реалности треба да покаже своју ефектност. У комплексном феномену опраштања, уочавамо најпре одређене претпоставке за тај чин, као што је признавање учињеног и покајање, а потом и памћење, односно заборав учињеног зла. Зато је у политици опраштања важан културни чин заснован на одговарајућој психолошкој реалности односа према меморисаној трауми. Несумњиво је да учињено им зло људи не могу да забораве, јер такво негативно искуство памте невољно и несвесно, својим телом и психом. Не може се очекивати од жртве да заборави искуство које је битно утицало на њен живот. Доживљај постоји у свести и управо у тој реалности свесног може се, преко политичке иницијативе, програма, али првенствено културе проширити могућност опроштаја као психолошке реалности. Будући да се опраштање може односити само према узрочнику епизодичног памћења доживљене непријатности и претрпљеног бола, оно је нови референцијални оквир у којем се негативни доживљај и његов узрочник осмишљавају и превазилазе.

Реч је, дакле, о преображају епизодијског памћења непосредно доживљеног догађаја, које је као такво и могло да буде предмет опроштаја, али пошто то није учињено, време је неутралисало негативан емоционални набој трауме, која је остала меморисана у семантичком колективном памћењу. Памти се значење које претпоставља доминантни когнитивни и секундарни емоционални аспект, и у том потпуно измењеном односу опраштање као културни чин уступа место институционалном памћењу. У нешто поједностављеном виду можемо рећи да пре него се меморисани садржај непосредног искуства и доживљаја семантички стабилизује, он постоји у форми епизодиј-

ског памћења. И управо је то памћење предмет опраштања, оног који опрашта, и оног који тражи опроштај. Опраштање је људски чин који ауторитетом културе настоји не само да стварно помири некадашње непријатеље, већ и да уклони потенцијални узрок њихових будућих сукоба. Зато опраштање у свом ширем значењу подразумева и тај дубински однос помирења.

Како је непријатни догађај, односно доживљено непријатно искуство као трауму немогуће заборавити, јер памтимо не само психолошки већ и соматски, телесно, свесно и несвесно, политиком опраштања и културним чином којим се исказује тај гест може се епизодно памћење превести у семантичко и ослободити га негативног емоционалног набоја. Имајући у виду да је управо тај набој везан за садржај епизодијског памћења, опраштањем се не поништава догођено нити брише негативно искуство, већ се меморисано ставља у семантички контекст који имају и удаљени историјски догађаји у време ратног непријатељства.

Литература

- Ап. Павле (1984). „Посланица Римљанима“, 7, 19, Нови завјет, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд
- Glaskin, K. (2011). “Dreams, memory and ancestors: creativity, culture and science of sleep”, *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 17, Issue 1.3.2011, 51.
- Euripid (1920). *Drame*, knj. II, Matica hrvatska, Zagreb
- Источник бр. 10, лето 1994. Тематски блок „Праштати, заборавити или се светити“ у којем су објављена ауторизована излагања са истоименог скупа аутора: Владете Јеротића, Новице Милића, Бојана Јовановића, Петра Јевремовића, Игњатија Мидића, Жарка Требјешанина, Јована Бабића, Милорада М. Лазића, Енисе Успенски и Милана Дамњановића
- Јеротић, В. (1998). „Кајање и покајање“, Марко подвижник и други огледи, *Ars libri*, Београд
- Јовановић, Б. (2011). „Праштање и опраштање“, Љубав и опраштање, Партенон, *Ars libri*, Задужбина Владете Јеротића, Београд, 2011.
- Јовановић, Б. (2012). „Симболика змије у народној традицији балканских Словена“, зборник радова Заједничко у словенском фолклору, Балканолошки институт САНУ, Београд

BOJAN JOVANOVIĆ¹³

FORGIVENESS AND DIFFERENT TYPES OF OBLIVION

Summary

Starting from psychosomatic knowledge of the unity of soul and body, as well as the fact that forgetting is only a deeper form of memory, the author considers the phenomenon of forgiveness, as a human act that, with the authority of culture, aims to be episodic memory related to the unpleasant, traumatic experience transposed into a semantic storage free from negative emotional charge. This goal is the same as the final outcome and the natural process of oblivion. The reason is that if vengefulness and the obligation of revenge as a holy act are not passed on to future generations, the reconciliation between formerly deceived descendants of ethnic or national communities emerge as a result of that natural forgetting of the causes of their conflicts.

Key words: *nature, culture, revenge, memory, forgiveness, oblivion.*

13 jovanovic.b@gmail.com